

DR. FRA FABIJAN PAPONJA

(1897.-1945.)

Dana 26. studenoga godine Gospodnje 1897. u pitoresknom i krševitom hercegovačkom selu Lipnu Jozi Paponji supruga Šima rođ. Prskalo rađa sina. Radosni i sretni nose ga dva dana poslije, 28. studenog 1897., na Čerin, sjedište župe kojoj je pripadalo i njihovo selo Lipno. Krstio ga je fra Rafo Radoš. Nadjenuli su mu ime Jakov, a na krštenju ga je držao - bio mu kum, Ante Raspudić.¹ Pobožna je to obitelj Paponja, kao i sve druge u Lipnu i cijeloj Hercegovini u to vrijeme. S devet godina je mali Jakov primio sakrament krizme. Krizmao ga je 27. svibnja 1906. biskup Paškal Buconjić. Kum mu je na krizmi Ivan Stojić.²

Pučka i srednja škola

Pučku školu uči na Čerinu. "Svjedočanstvo o svršenoj osnovnoj školi Paponje Jakova, rođen u Lipnu (Hercegovina) dne 26. novembra 1897., učenik četvrtog razreda, rimokatoličke vjere, išao je u ovu školu od 1. septembra 1906. do 25. juna 1910. Vladao se je odlično i naučio je nastavne predmete kako slijedi..."³ Jakov je školu završio s vrlo dobrim uspjehom. Potvrda je izdana na Čerinu 25. lipnja 1910., a potpisao ju je Jakov Slišković, razredni učitelj i upravitelj.

Ova mu je potvrda trebala za prijamni ispit koji je bio na Širokom Brijegu. Jakov je odlučio biti fratar. To je praktično značilo da je 1910. godine u srpnju bio na prijamnom ispitu, da ga je položio i da se školske godine 1910./11. upisao na gi-

1 Matica krštenih župe Čerin, sv. I., za godinu 1897., str. 298, br. 8.

2 Matica krizmanih župe Čerin, sv. I., za godinu 1906., str. 86, br. 197.

3 HDA Zagreb: Službenički list, Narodna osnovna škola u Čerinu, okružje Mostar, kotar Mostar, Broj glavnog imenika 156, Razrednice 4. Pronašao fra Ivan Penavić.

mnaziju i u sjemenište na Širokom Brijegu. Počeo je učiti za fratra. U drugom je razredu 1911./12.⁴ Godine 1913./14. je u IV. razredu.⁵ Slijedeće je školske godine 1914./15. u V. razredu.⁶

“Prvi put nakon osnutka u VI. razredu nema internih đaka sjemeništara. Razlog tomu je stupanje V. razreda u novicijat.”⁷ Školske godine 1916./17. Jakov Paponja, koji je u novicijatu uzeo redovničko ime fra Fabijan, je u VI. razredu, a slijedeće je godine 1917./18. u VII. i konačno 1918./19. u VIII. razredu. Tako je fra Fabijan na Širokom Brijegu završio svih osam razreda, te stekao uvjete za maturalni ispit. Sve se to događalo u ozračju ratnih strahota i apokaliptične gladi u Hercegovini. Fra Fabijan pripada drugoj generaciji širokobrijeških maturanata.

“Nastava je ove školske godine završila 24. lipnja, a VIII. razredu već 1. lipnja kako bi mogli pristupiti ispitu zrelosti. Ispiti [su] i predispidi iz prirodnopisa bili 13., 14. i 15. svibnja pod predsjedanjem vladinog izaslanika gosp. Đoke Kovačevića. Pismeni su ispiti zrelosti držani 3., 4., 5. i 6. lipnja.”⁸ Usmeni su ispiti bili 10. i 11. lipnja 1919. Fra Fabijan Paponja je položio ispit zrelosti i stekao uvjete za visoko školovanje.

Bogoslovni studij

Akadske godine 1919./20. fra Fabijan je upisao Franjevačku bogosloviju u Mostaru i završio prvu godinu s uspjehom.⁹ Polagao je sljedeće ispite: apologetika (dobar - *bonus*), moralna teologija, povijest Crkve, spekulativna filozofija i hebrejski jezik, sve vrlo dobar - *laudabilis*. Vladanje: uzorno (*exemplaris*), a učenje ustrajno (*constans*). Profesori su mu bili fra Ante Jelavić, fra Urban Barišić, fra Ante Majić, a odgojitelj fra Ignacije Jurković.¹⁰

U Mostaru je ostao samo jednu godinu. Studij teologije fra Fabijan nastavlja u Innsbrucku, kod isusovaca. “Personalía” (str. 2136) iz Collegium Canisianum¹¹

4 *Elenchus almae missionariae provinciae Ordinis fratrum minorum in Hercegovina, ad Annum Domini 1912.*, Mostar, 1912., annus II, str. 10-12.

5 *Elenchus almae missionariae provinciae Ordinis fratrum minorum in Hercegovina ad annum Domini 1914.* Mostar, 1914., annus III, str. 9-11.

6 *Elenchus... 1915.*, annus IV, str. 11-12.

7 Ante MARIĆ, *Franjevačka klasična gimnazija na Širokom Brijegu*, sv. 1., Mostar, 2011., str. 359.

8 A. MARIĆ, *Franjevačka klasična gimnazija na Širokom Brijegu*, sv. 2, str. 16.

9 Pavao KNEZOVIĆ, *Studij bogoslovije u Hercegovačkoj franjevačkoj provincije 1860.-1945.*, Mostar 2012., str. 847.

10 Arhiv Provincije: Liber classificationum... ab an. 1895, f. 37.

11 Pronašao fra Ivan Penavić.

daje slijedeće podatke: Ime i prezime, mjesto i datum rođenja. Za studije prije Canisianuma navodi da je 10. lipnja 1919. maturirao i završio godinu teologije. U "Nationale" Teološkog fakulteta u Innsbrucku¹² stoji da je na Fakultet došao u 3. semestar, dakle drugu godinu studija koja mu je započela 22. listopada 1920. Došao je s "Theologie Anstalt" Mostar i sa sobom donio svjedodžbu mature i teologije. U Collegium Canisianum je došao 15. listopada 1920. a napustio ga u srpnju 1923. godine. Za fra Fabijanovu adresu u domovini navodi: Fra Didak Buntić, mnp. provincijal, Mostar, Hercegovina, Jugoslavija. U rubrici "Notatu digna" stoji: "Jedno vrijeme ponešto velikih zahtjeva i slab u održavanju reda; poslije zadovoljan i točan."¹³ U ovom su dokumenti navedeni svi predmeti koje je kroz to vrijeme studirao u Innsbrucku. Pod rubrikom "Profectus studiorum" iz filozofije je upisao i slušao: Logica, Introductio 1920./21. i Metaphisica gener., Exegesis 1922./1923. Iz teologije upisuje: Theologia fundamentalis, Scholastica, i sve druge teološke discipline, kao i moralku, crkveno pravo, homiletiku i s time vezane seminare i vježbe.¹⁴

Po svršetku teološkog studija fra Fabijan se u Innsbrucku na Sveučilištu upisuje na Filozofski fakultet da bi studirao povijest i zemljopis. O tome je na Sveučilištu u Innsbrucku pronađen "Nationale" za I. i II. semestar akademske godine 1923./24.¹⁵ U njemu za I. semestar stoji da i dalje stanuje u Collegium Canisianum i da se s Teološkog fakulteta, koji je završio, prebacio na Filozofski i uzeo grupu predmeta iz povijesti i zemljopisa. Popis predmeta za I. semestar je sljedeći: opća povijest starog vijeka, povijest Rimskog Carstva, opća povijest srednjeg vijeka, opća povijest novog vijeka, zemljopis Europe.¹⁶ Popis predmeta za II. semestar je sljedeći: opća povijest starog vijeka, povijest Rimskog Carstva, opća povijest srednjeg vijeka, seminar iz povijesti, opća povijest novog vijeka, zemljopis srednje Europe.

Nakon završene prve godine studija povijesti i zemljopisa u Innsbrucku fra Fabijan nastavlja studij u Ljubljani. U Ljubljani započinje akademske godine 1924./25. Na Filozofskom je fakultetu imatrikuliran 31. listopada 1924.¹⁷ Filozofski fakultet u Ljubljani čuva fra Fabijanovu "Prijavu k diplomskemu izpitu. Gospodu dekanu filozofske fakultete v Ljubljani". Izabire skupinu XV. ispitnih

12 Izvadak iz arhiva "Theologische Fakultet Innsbruck" nastojanjem fra Ivana Penavića.

13 Eine Zeit lang etwas anspruchvoll und leicht in Einhaltung der Ordnung; später zufrieden und genauer.

14 Svi dokumenti koje je pribavio fra Ivan Penavić nalaze se u digitalnom obliku u Arhivu Provincije.

15 Nastojanjem fra Ivana Penavića.

16 Predmeti su navedeni na njemačkom jeziku, kao uostalom i cijeli obrazac "Nacionale".

17 S Filozofskog fakulteta iz Ljubljane fra Ivan Penavić je također našao fra Fabijanovu Prijavu k diplomskom ispitu, diplomski rad 1927.

predmeta, i od njih opću povijest (obična zgodovina) pod "A" 25. siječnja 1926.; pod "B" prijavljuje narodnu povijest i bizantsku povijest 27. rujna 1926. i pod "C" prijavljuje zemljopis 12. svibnja 1926. Sve je prijavio po prvi put. Na svakoj je prijavnici vlastoručan potpis i adresa stanovanja: Marijin trg 4, Ljubljana - u franjevačkom samostanu. "Zapisnik o diplomskome izpitu" navodi A: opća povijest, B: narodna povijest i C: zemljopis, tako da je kandidat Fabijan Paponja ispunio sve uvjete za ispit.

Narodnu povijest (B) polaže pred profesorom Nikolom Radojčićem. Tema je "Hrvatska oligarhija i kraljevi Karlo i Ludovik Veliki". Ispit polaže 14. listopada 1926. u 9 sati. I ovaj klauzurni pismeni i usmeni ispit mu je s obrazloženjem prof. Nikole Radojčića ocijenjen s (8) osam.¹⁸

Zemljopis (C) polaže pred ispitnim odborom, prof. Gavazzijem i prof. Nikolom Radojčićem 30. lipnja 1926. s ocjenom (9) devet.

Opću je povijest (A) polagao pred komisijom i profesorom N. Radojčićem. Pismeni mu je ispit bio 14. veljače. Tema tog "klavzurnega ispita" je: "Temelji in postanek absolutistične države na Francoskem v 17. st."¹⁹ Pismeni je rad ocijenjen ocjenom (8) osam, a usmeni koji je bio 18. veljače 1927. s ocjenom (9) devet.

U zaglavlju fra Fabijanove diplome stoji: "Univerza Kraljevine Srbov, Hrvatov in Slovencev v Ljubljani mu izdaje to diplomu in mu priznava fakultetno izobrazbo z vsemi pravicami, katere mu na temelju tem po zakonu pripadaju. Dano v Ljubljani, dne 18 februarja 1927."²⁰

Da bi udovoljio svim propisima Ministarstva prosvjete Jugoslavije i bio redoviti profesor na Franjevačkoj klasičnoj gimnaziji na Širokom Brijegu, fra Fabijan je morao položiti i državni profesorski ispit. To je učinio 1930. godine u Ljubljani. (A) Opću povijest polaže 3. veljače 1930.; (B) Stručni pismeni ispit polaže 17. veljače 1930.; (C) Usmeni 19. veljače i (D) predavanje 20. veljače 1930. Svjedodžba položenog profesorskog ispita izdana je 2. veljače 1930., br. 10/30.²¹

U školskoj godini 1933./34. fra Fabijan je doktorirao u Zagrebu. Pripravu za doktorat radi istodobno predajući na širokobriješkoj gimnaziji, sve od polaganja profesorskog ispita. U urudžbenom zapisniku Sveučilišta u Zagreba na Povijesti je prijavljen 29. siječnja 1933. Prilaže svjedodžbu ispita zrelosti u Franjevačkoj vel.

18 Arhiv Provincije i ovaj klauzurni diplomski rad od pet stranica, ispisan fra Fabijanovom rukom, ima u digitalnom obliku.

19 Arhiv Provincije ovaj klauzurni diplomski rad od 6 stranica, ispisan fra Fabijanovom rukom, ima u digitalnom obliku.

20 HDA Hrvatske u Zagrebu, prijepis diplome koji je učinio fra Radoslav Vukšić, direktor gimnazije na Širokom Brijegu, 2. svibnja 1942. pod službenim brojem 175/1942.

21 HDA: Osobnik, Nezavisna Država Hrvatska, pronašao fra Ivan Penavić.

gimn. na Širokom Brijegu 10. VI. 1919. br. 6. Pod rubrikom “Ispitna gromada” stoji: “Hrvatska povijest i geografija, dvosatni rigoroz.”²²

Arhiv Sveučilišta u Zagrebu čuva obrazac prijave za svečano dodjeljivanje doktorata. Fra Fabijan navodi: “Položio sam glasom potvrde dekanata Filozofskoga fakultetu propisane stroge ispite, ispunio sam uvjete, koji se traže za postignuće časti doktorata filozofije. Usljed toga, molim, da mi se odredi dan i ura promocije na čast doktora filozofije. U Zagrebu, dne 4. jula 1934.”²³ Slijedi fra Fabijanov vlastoručni potpis, i u donjem dijelu obrasca da je molitelj udovoljio svim zakoni- tim uvjetima za dodjelu doktorata i dekanov potpis. Toga je istoga dana Rektorat Univerziteta Kr. Jugoslavije pod urudžbenim bojem 6106/34 donio odluku da će promocija biti sutra, 5. srpnja 1934.: “Promocija molitelja obavit će se dne 5. jula 1934. u 12 sati u podne u univerzitetskoj auli.”²⁴ Odluka poslana dekanu, glavnom profesoru i fra Fabijanu Paponji 4. srpnja 1934. Ovaj je nadnevak i na svečanoj doktorskoj diplomi.

Disertacija nosi naslov “Borba protiv reformama i pacifikacije Hercegovine za Omer-paše Latasa’. Ocjena prof. dr. Ferde Šišića i prof. dr. Ljudmila Hauptmanna dobar.”²⁵ U opasci još stoji: “Po starim propisima glavni rigoroz načinio je 29. lipnja 1933 (br. 490).” Pronađena je fra Fabijanova doktorska radnja na Filozofskom fakultetu, odsjek povijest u Zagrebu. “Borba protiv reformama i pacifikacije Hercegovine. (Doktorska radnja) Napisao o. fra Fabijan Paponja, O. F. M., Široki Brijeg, 1929.”²⁶ Tako je fra Fabijan 1933. doktorirao povijest i zemljopis u Zagrebu, te će većinu svoga preostalog života predavati te predmete na Franjevačkoj klasičnoj gimnaziji na Širokom Brijegu.

Redovnički zavjeti i sveti redovi

Definitor Provincije fra Ćiril Ivanković je, po nalogu provincijala, 7. lipnja 1915. na Humcu obukao Jakova Paponju s njegovim kolegama. “Jakov Paponja, sin Joze i Šime r. Prskalo, rođen u Lipnu, župa Čerin, 26. 11. 1897.” na oblačenju uzima ime fra Fabijan.²⁷ Jednostavne zavjete polaže godinu poslije, 7. lipnja 1916. na Humcu u ruke provincijala fra Duje Ostojića.

22 Arhiv sveučilišta u Zagrebu, pronašao fra Ivan Penavić.

23 Arhiv Sveučilišta u Zagrebu, pronašao fra Ivan Penavić.

24 Isto.

25 Urudžbeni zapisnik Sveučilišta. Polaže prvi put. U potpisu Šišić, Hauptmann i g. dekan. Pronašao na Sveučilištu u Ljubljani fra Ivan Penavić

26 Radnja je tipkana strojopisom na papiru formata A4 i ima 117 stranica. Pronašao fra Ivan Penavić.

27 Robert JOLIĆ, *Novicijat hercegovačkih franjevaca*, Mostar, 2009., str. 146.

Uprava franjevačkog samostana na Širokom Brijegu tvrdi “da su bili neporočna redovničkoga vladanja kroz sve tri godine svoga boravka u ovom samostanu braća simpliciter professi”,²⁸ navodeći njihova imena, među njima i fra Fabijana Paponju. “Stoga ako nema kakovih drugih zapreka izjavljujemo da se mogu prepustiti na svečane zavjete.”²⁹ Svečani su zavjeti bili u Mostaru 5. srpnja 1919., a kandidati su ih položili u ruke provincijala fra Didaka Buntića.

Subđakonat je fra Fabijan primio 23. srpnja 1922. u Innsbrucku, a đakonat samo dva dana kasnije, 25. srpnja 1922. na istom mjestu. Svećeničko ređenje bilo je 3. rujna 1922. u Salzburgu. Mladu je misu fra Fabijan slavio u Roveretu na Malu Gospu 8. rujna 1922. Svjedočanstvo o tome donosi sam fra Fabijan u svom pismu provincijalu. Piše ga taj isti dan 8. rujna 1922. iz Rovereta, sv. Rocco, pokrajina Trentino u Italiji. “Evo odmah poslije svoje prve svete mise vama se javljam. Ređeni smo sva trojica u Salzburgu 3. IX. P. Kažimir [Bebek] je danas prvu svoju misu imao u Salzburgu, P. Mladen [Barbarić] u Innsbrucku, a ja ovdje. Došao je najljepši dan moga života, kruna cijeloga študija. Stupio sam prvi put oltaru Božjem, Bogu koji razveseljuje moju mladost.”³⁰ Predivno je da piše dalje u svom pismu, da će svoju drugu svetu misu reći za pokojnog fra Didaka Buntića i da mu je gvardijan to dopustio, “jer sigurno ne bih bio redovnik, a pogotovu svećenik, da njega nije bilo”.

Naime, u vrijeme njihova studija u Innsbrucku umro je provincijal fra Didak Buntić. To je fra Fabijana i sve ostale studente Hercegovačke franjevačke provincije itekako pogodilo. Danima su plakali za njim.³¹ “Ne znam radi čega nije nitko napisao biografiju pokojnog fra Didaka i pokojnog fra Davida [Nevistića] za ‘Acta Ordinis minorum’,” u svom pismu od 22. listopada 1922. pita fra Fabijan provincijala. Tu spominje da su oni pisali u lokalnim listovima i da su tu vijest prenijeli katolički i teološki listovi na francuskom i na engleskom jeziku.³² Odmah je nakon fra Didakove smrti fra Fabijan napisao emotivno pismo pogođen smrću svoga pokojnog provincijala koji ga je zvao “prokuratorom”, jer se brinuo o novcu za ostale studente u Innsbrucku. Od aktualnog provincijala traži da pošalju njegovu fotografiju da mu je objave uz članak.³³ Pod naslovom “Unsere teuren Verstorbenen” [Naši časni pokojnici] napisani su životopisi fra Didaka Buntića i fra Davida Nevistića, koji su obojica bili članovi međunarodnoga svećeničkog

28 Dakle, VI., VII. i VIII. razred gimnazije.

29 Arhiv Provincije: SP, sv. 52, f. 142.

30 Arhiv Provincije: SP, sv. 60, f. 63.

31 Osobno mi je to osamdesetih godina prošlog stoljeća pričao fra Vojislav Mikulić, koji je u vrijeme fra Didakove smrti bio na studiju u Paderbornu u Njemačkoj.

32 Arhiv Provincije: SP, sv. 60, f. 292.

33 Arhiv Provincije: SP, sv. 59, ff. 320-321.

sjemeništa Collegium Canisianum i studirali u Innsbrucku.³⁴ Uz članak o fra Didaku izišla je i njegova fotografija.³⁵

Pošli smo tragom navedenoga fra Fabijanova pisma od 22. listopada 1922. i u arhivu samostana Rovereto otkrili sljedeću bilješku: “Rujan. Dana 8. ovoga mjeseca bila je u našoj crkvi mlada misa koju je svečano pjevao fra Fabijan Paponja iz Provincije Bosne i Hercegovine, koji je ovamo došao iz ‘Canisianuma’ u Innsbrucku, gdje se nalazio poradi teološkog studija.”³⁶ U tom istom arhivu se nalazi i knjiga svetih misa slavljenih od 1921. do 1930. Navode se dvije mise koje je slavio fra Fabijan. Prva je na Malu Gospu 8. rujna, a druga sutra, 9. rujna. Obje su na njegovu nakanu. Dakle, Mlada sveta misa i misa za pokojnog fra Didaka Buntića, kako sam navodi u svom pismu, uz gvardijanovo dopuštenje.³⁷

Rad na njivi Gospodnjoj kršne Hercegovine

“Proljetno zasjedanje Uprave provincije održano je 21. travnja 1923. u Mostaru. Na tom su zasjedanju imenovani novi profesori na Širokom Brijegu: o. Ciprijan Brkić, o. Darinko Brkić i o. Fabijan Paponja.”³⁸ I na sljedećem provincijskom ka-

34 Collegium Canisianum je međunarodno svećeničko sjemenište u Innsbrucku u Austriji koje vode isusovci. Canisianum u Innsbrucku je jedno od brojnih isusovačkih sjemeništa diljem svijeta koje nose ime sv. Petra Kanizija (Petrus Canisius, 1521.-1597.). Povezana motom “Cor unum et anima una”, mreža od preko 1400 bivših studenata pokriva cijeli svijet. Zgrada sjemeništa građena je od 1910. do 1911. za vrijeme rektora (regensa) Michaela Hofmanna da bi zamijenila starije sjemenište *Nicolaihaus*, koje je postalo pretijesno. Canisianum je zatvoren 1938., ali je poslije rata 1945. ponovno otvoren i radi do danas (www.canisianum.at/en/homepage). Članovi su Collegiuma bili i fra David Nevistić i fra Didak Buntić. Tad se on doduše zvao “Nicolaihaus”. To je naglašeno i u spomenutom članku “Unsere teuren Verstorben”, da je naime fra Didak “došao u Innsbruck 1889. i tamo je najprije u Nikolaihaus studirao četiri godine teologiju pa potom dvije godine klasičnu filologiju” (1889. kam /et/ nach Innsbruck, um dort zunächst im Nikolaihaue vier Jahre Theologie und dann zwei Jahre klassische Philologie zu studieren). Svi su članovi Collegiuma bili ujedno i članovi Svećeničke molitvene udruge (Priestergebetsverein). Zanimljivo je da su i nakon svoga svršetka studija i povratka u Hercegovinu naši fratri ostali članovima te Molitvene svećeničke udruge. Oni su se udruzi javljali godišnje jedanput (Arhiv Collegiuma Canisianumaa; B. Marcus Pillat, arhivar, pronašao podatke na traženje fra Ivana Penavića).

35 Tekst objavljen u: *Correspondenz des Priestergebetsvereines im theologischen Konvikte zu Innsbruck*, 56 (1921./22.), br. 3 (April), str. 81-90.

36 Arhiv Provincije sv. Vigilija Manje braće, ACSR, VII A: Kronika samostana sv. Roka u Roveretu od 1918. do 1958. godine, str. 31.

37 U istom arhivu, u ACSR XII, E 11: Sv. mise slavljene 1921.-1930. Na traženje fra Ivana Penavića ove nam je podatke dao fra Matteo Giuliani.

38 A. MARIĆ, *Franjevačka klasična gimnazija na Širokom Brijegu*, sv. 2, str. 94; Tabula, Mostar, 21. 4. 1923. “R. P. Fabijan Paponja, Prof., Conf. et Praed.”

pitulu 26. travnja 1924. u Mostaru fra Fabijan je profesor na gimnaziji.³⁹ “Dana 10. [rujna 1923.] držana sv. misa i zazvan Duh Sveti, a u devet sati počela nastava. Prvi put počinju predavati o. Fabijan Paponja, povrativši se s teoloških nauka iz Innsbrucka.”⁴⁰ Gimnazijski Ljetopis donosi još jedan događaj: “Dana 23. [studenog 1923.] ode o. Paponja preko Mostara, da kupi milodare u Brotnju za gradnju nove gimnazije. On je do Božića okupio župe: Dobro Selo, Gradniće, Čitluk i Blizance.”⁴¹ Pred sam kraj školske godine Ljetopis izvješćuje: “Dana 26. [travnja 1924.] u Mostaru bijaše pročitana promjena. Postade klerički prefekt o. Darinko Brkić, ali se poslije zahvali. [Fra David] Zrno i [fra Fabijan] Paponja ići će na univerzu.”⁴² Gimnazijski Ljetopis pod datumom 7. lipnja 1924. donosi i ovo za fra Fabijana Paponju: “Ode u Polja (Vran i Čvrnsnicu) o. Paponja, da vodi duhovnu pastvu.”⁴³ Ipak, umjesto u Poljima fra Fabijan je bio na Čerinu, pa ravnatelj fra Mato Čuturić piše provincijalu: “Fra Nikola Ivanković i fra Fabijan Paponja poduzeli su, da služe ovoga ljeta Polja. Kako je Paponja riješen nastave radi daljnjih studija, direkcija je savjetovala, da ovaj ostane na Planini mjesec septembar. Međutim on služi župu Čerin, a fra Ivanković je na Planini.”⁴⁴ Ovo ravnatelj piše iz razloga što je fra Nikola kasnio na nastavu.

Fra Fabijan se sprema za studij povijesti i zemljopisa, te Provincijalat za njega traži dopuštenje boravka izvan Provincije.⁴⁵ U Ljubljani je bio od 1924. do 1927. godine. Iz provincijalova pisma fra Fabijanu u Ljubljani 12. ožujka 1926. saznajemo da je bio ozbiljno bolestan i preživio tešku operaciju.⁴⁶ Po svršetku studija u Ljubljani fra Fabijan se vraća za profesora povijesti i zemljopisa na Franjevačku klasičnu gimnaziju na Širokom Brijegu.⁴⁷ Širokobriješki gvardijan 23. prosinca 1927. šalje dopis upravi Provincije da nekoliko profesora, među njima i fra Fabijan, u sobi nemaju peći, pa da im se nabave.⁴⁸ Fra Fabijan je školske godine 1927./28. razrednik IV. razredu gimnazije i profesor povijesti i zemljopisa.⁴⁹ On odmah na početku ima punu mjeru, 17 sati tjedno, razrednik je, zemljopis predaje II., IV. i VI. razredu po dva sata, a povijest II., IV. po dva sata, VI. tri i VIII. četiri sata.⁵⁰

39 A. MARIĆ, *Franjevačka klasična gimnazija na Širokom Brijegu*, sv. 2, str. 108; Tabula, Mostar, 26. 4. 1924.

40 A. MARIĆ, *Franjevačka klasična gimnazija na Širokom Brijegu*, sv. 2, str. 119.

41 *Isto*, str. 122.

42 *Isto*, str. 125.

43 *Isto*, str. 126.

44 *Isto*, str. 133.

45 Arhiv Provincije: SP, sv. 64, f. 192.

46 Arhiv Provincije: SP, sv. 68, f. 117.

47 Tabula, 29. 4. 1927.

48 Arhiv Provincije: SP, sv. 74, f. 3.

49 A. MARIĆ, *Franjevačka klasična gimnazija na Širokom Brijegu*, sv. 2, str. 272.

50 *Isto*, str. 280.

Fra Fabijan na svim inspekcijama Ministarstva prosvjete, kojih na Širokom Brijegu nije manjkalo, uvijek dobiva pozitivne ocjene. U svim je maturalnim ispitima član ispitnog odbora za povijest i zemljopis. Na Franjevačkoj klasičnoj gimnaziji na Širokom Brijegu ostaje do njenog i svoga kraja školske godine 1944./45., krvavo započete i nikad završene.

Širokobriješki gvardijan i (dalje) profesor, te defnitor Provincije

“23./IV. [1935.] na sjednici provincijalnoga starješinstva u Mostaru imenovani su dr fra Radoslav Vukšić defnitorom provincije, a dr fra Fabijan Paponja gvardijanom ovoga samostana.”⁵¹ Ovu vijest donosi Ljetopis gimnazije, jer su obojica profesori na gimnaziji. Fra Fabijan je u trideset i osmoj godini života, druga je generacija maturanata na gimnaziji, teologiju počeo u Mostaru i završio u Innsbrucku, filozofski studij povijesti i zemljopisa počeo u Innsbrucku i završio u Ljubljani, u Ljubljani položio profesorski ispit i u Zagrebu doktorirao iz povijesti. Franjevački samostan na Širokom Brijegu ima učena gvardijana i u najboljoj snazi. U Tabuli stoji da je ostao i profesorom. Školske godine 1936./37 mu u rasporedu sati stoji: “Na dopustu.”⁵²

U njegovu Nastavničkom listu, koji popunja ministarski izaslanik, u “eventualijama” toga obrasca stoji: “O. fra Fabijan Paponja profesor a/ opće i narodne povijesti, b/ zemljopisa. Čuvar je geografsko-historiske zbirke, starješina samostana, vodi mjesnu Seljačku blagajnu. Dobio odobrenje da nastavlja Sn. br. 3843 od 29/XI 1932. godine. Predaje 9 godina.”⁵³ Ranije je još fra Fabijan određen i za voditelja Seljačke blagajne - banke na Širokom Brijegu. Dana 24. travnja 1935. fra Fabijan piše provincijalu i moli ga da ga ne imenuje gvardijanom i navodi svoje razloge.⁵⁴ No, provincijalov odgovor tri dana poslije, 27. travnja 1935., ne uvažava fra Fabijanovu molbu i određuje ga za gvardijana.⁵⁵

Fra Ljudevit Vego na studiju u Zagrebu, umjesto da se školske godine 1937./38. vrati na gimnaziju predavati povijest i zemljopis, napušta i Crkvu i Red.⁵⁶ Provincijal je prisiljen “da Vegine predmete razdijele tako da povijest u V. razredu preuzme

51 *Isto*, sv. 2, str. 706.

52 A. MARIĆ, *Franjevačka klasična gimnazija na Širokom Brijegu*, sv. 3, str. 51.

53 A. MARIĆ, *Franjevačka klasična gimnazija na Širokom Brijegu*, sv. 2, str. 691.

54 Arhiv Provincije: SP, sv. 108, f. 36.

55 Arhiv Provincije: SP, sv. 108, f. 63.

56 Marko Vego (fra Ljudevit), svećenik, član Hercegovačke franjevačke provincije, napustio je Red i svećeništvo (apostatirao) 1937., te se oženio pravoslavnom djevojkom i prešao na pravoslavlje. U komunističkoj Jugoslaviji bio je profesor povijesti i napisao brojne vrijedne radove o povijesti Hercegovine.

o. fra Marko Dragičević, povijest u IV. i VIII. razredu, te geografiju u IV. razredu uzme o. fra Fabijan Paponja, a geografiju u I.a, I.b i III. razredu prema dogovoru uzmu o. fra Rade Vukšić, o. fra Marijan Zubac i o. fra Mirko Ćosić”.⁵⁷ Pismo je ođaslano 24. rujna 1937. ravnatelju gimnazije, fra Fabijanu i ostalima.

Ova je provincijalova zapovijed bila kap koja je fra Fabijanu prelila čašu izdržljivosti. Uistinu, natovaren gvardijanskom i župničkom službom, direktor je Seljačke kase, i sada još u gimnaziju za katedru. Tjedno je to osam sati. Fra Fabijan istoga dana, 24. rujna 1937., piše provincijalu: “Prema usmenom naređenju mnogopšovanog provincijala, da moram preuzeti 8 sati predavanja u gimnaziji na Širokom Brijegu, a da mi se ništa ne snima od tereta, koje sam do sada imao, izjavljujem, da je to skrajnje nerazumijevanje.”⁵⁸ Sada fra Fabijan u tri točke nabraja svu složenost službe gvardijana na Širokom Brijegu, službe župnika u toj župi i k tomu direktora Hrvatske seljačke kase, gdje, naglašava da “još za 1936 godinu nijesam mogao sastaviti bilancu (...)”. Traži da ga se riješi tako odgovornih i teških dužnosti koje već vrši, te da mu se omogući ponovno biti profesorom.⁵⁹ Dva su fra Fabijanova pisma franjevačkom starješinstvu u Mostaru, oba napisana 24. rujna 1937., u kojima moli starješinstvo da ga riješi “inkompatibilnih dužnosti”. Osobito je izravno i emotivno ono u kojem traži da napusti sve službe, jer ima osjećaj da su mu date, a da ih ne može izvršiti, i usput mu se tovore dodatne.⁶⁰

Definitorijalno starješinstvo je na svojoj sjednici 6. listopada 1937. fra Fabijana Paponju razriješilo službe gvardijana i župnika, te vratilo ga u gimnaziju za profesora.⁶¹ “Starješinstvo na definitorijalnoj sjednici, držanoj u Mostaru, dana 6. o. m. povratilo Vas je u službu profesora u našu gimnaziju, jer je velika potreba uslijed apostazije fra Ljudevita Vege. Za gvardijana našega samostana u Širokom Brijegu izabralo je Starješinstvo O. Serafina Višticu, a ujedno ga predložilo za župnika, što je preč. Ordinarijat odobrio svojim rješenjem od 11. o. m., broj 1223.”⁶² Te školske godine 1937./38. fra Fabijan je već dvanaestu godinu profesor, a tjedno ima 19 sati povijesti i zemljopisa.⁶³ Sljedeće školske godine 1938./39. tjedno ima također 19 sati i razrednik je VI. razredu.⁶⁴ Školske godine 1939./40. razrednik je IV. razredu, tjedno ima 17 sati, a na gimnaziji je profesor četrnaestu godinu.⁶⁵

57 A. MARIĆ, *Franjevačka klasična gimnazija na Širokom Brijegu*, sv. 3, str. 108; Arhiv Provincije: SP, sv. 120, ff. 295, 296.

58 Arhiv Provincije: SP, sv. 120, f. 308.

59 A. MARIĆ, *Franjevačka klasična gimnazija na Širokom Brijegu*, sv. 3, str. 108.

60 Arhiv Provincije: SP, sv. 120, f. 312.

61 Arhiv Provincije: SP, sv. 120, f. 364.

62 Arhiv Provincije: SP, sv. 121, f. 42.

63 A. MARIĆ, *Franjevačka klasična gimnazija na Širokom Brijegu*, sv. 3, str. 115.

64 *Isto*, str. 157.

65 *Isto*, str. 221.

“14 V [1940.] bio je glavni trogodišnji sastanak starješinstva Franjevačke provincije u Mostaru, na kojima je izabran za provincijala m. p. o. prof. dr. K[rešimir] Pandžić, nastavnik ove škole, a za provincijske vijećnike prof. dr. A[rkandeo] Nuić i prof. dr. F[abijan] Paponja, nastavnici ove škole. Za nove nastavnike u slijedećoj školskoj godini imenovani su prof. dr. M[ate] Čturić, Adamčik fra Bruno i Čorić fra Didak.“⁶⁶ Nešto kasnije fra Fabijan je određen i za nadstojnika konvikta. To se vidi i iz rasporeda predavanja i popisa nastavnika za školsku godinu 1940./41. Fra Fabijan je na gimnaziji već punih 15 godina, tjedno ima deset sati predavanja i nadstojnik je konvikta.⁶⁷

Dana 20. kolovoza 1940. fra Fabijan moli Provincijalat da mu ne određuju dužnost nadstojnika konvikta. Između ostalog piše:

“1. Ja sam istrošenih živaca te izbjegavam svaku debatu. Pa ako me i najmanja stvar uzruja, a to u Konviktu mora da bude, onda spavati ne mogu cijelu noć.

2. Vodim već 12 godina Hrvatsku seljačku kasu na Širokom Brijegu, i uviđam da nitko od onih koji mi nalažu novi teret, ne zna koliko vremena i živaca oduzimlje vođenje zadruga.“⁶⁸

Navodi još pet razloga, i na kraju predlaže da ga brišu kao defnitora Provincije, a izaberu novoga. No, bez obzira na sve 5. rujna 1940. provincijal šalje dekret “poštovanom ocu defnitoru fra Fabijanu Paponji” da je određen za nadstojnika konvikta.⁶⁹ Sljedećih školskih godina 1941./42., 1942./43. i 1943./1944. fra Fabijan Paponja je profesor na gimnaziji i nadstojnik konvikta.

Upravo iz ovoga vremena potječe jedno fra Fabijanovo pismo koje je 1942. godine pisao fra Vitomiru Naletiliću u Rim, tajniku ekonoma Franjevačkog reda dr. fra Dominika Mandića, u kojem piše o tragičnom događaju u župi Kongori, kada su partizani u noći s 19. na 20. svibnja uhitili i u nepoznato odveli fra Vitomirova rođenog brata fra Stjepana Naletilića, župnika u Kongori. Fra Fabijan je s nekim drugim osobama bio u Kongori već sutradan, a dva dana nakon otmice (22. svibnja 1942.) piše ovo pismo. Na početku kaže: “Budi junak, okrijepi se nadom u Providnost, nedaj se melankoliji, jer Ti javljam najcrnje vijesti, što se mogu javiti.” Potom opisuje detalje otmice fra Stjepana, njegova brata Marijana zv. Marica i Matije Penavića, koji su se zatekli u Kongori kod fra Stjepana. Nije sigurno jesu li ga odveli partizani ili četnici. Fra Fabijan piše:

66 *Isto*, str. 249.

67 *Isto*, str. 268.

68 Arhiv Provincije: SP, sv. 131, ff. 131-132.

69 Arhiv Provincije: SP, sv. 131, f. 178; usp. “Obavijesti Provincijalata”, *Hercegovina franciscana*, IV, Mostar, 1940., str. 41.

Je li živ? Vjerovatno, ako su ga četnici imali u rukama, a ako partizani onda je sumnjivo. Nade imade još dosta, sve nije propalo. On nije imao nikakvih ustaških znakova, niti Marica, a Matiša je imao legitimaciju ustaškoga taborskog zamjenika, pa će sigurno njemu biti najteže. (...).

Eto, dragi Vitomire, javljam Ti cijelu stvar, kako sam se na licu mjesta uvjerio. Ništa Ti nijesam sakrio. Nade još ima, da su živi, jer ovakovih slučajeva bilo je još i u Bosni, ali su za njih tražili ucjenu, pak su se fratri spasili, a i civila više.⁷⁰

No, nažalost, niti se spasio fra Stjepan, niti dvojica Širokobriježana koji su bili s njim. Partizani su ih koji dan kasnije ubili i njihova tijela bacili u jednu provaliju u blizini Rilića, općina Kupres.⁷¹ Štoviše, niti tri godine nakon ovoga slučaja na isti ili sličan način svoj će života završiti i sami autor dopisa dr. fra Fabijan Paponja, kao i brojni drugi hercegovački franjevci.

Držim da upravo ovdje možemo spomenuti kako se fra Fabijan, makar doktor znanosti, ipak nikada nije bavio znanstvenim radom, pa nam - osim dakako njegova doktorata i drugih radova za vrijeme studija - nije poznat ni jedan jedini njegov znanstveni rad objavljen kao knjiga ili članak. Jasno je da je on imao puno, i previše, obveza kao profesor, gvardijan, upravitelj konvikta i drugo, ali svejedno čudi da je potpuno zapustio znanstveni rad.

Posljednja školska godina

I dolazi ta zadnja školska godina 1944./45. "Ova školska godina na širokobriješkoj gimnaziji nikada nije završila - ostala je otvorenom ranom na tijelu Hercegovačke franjevačke provincije Uznesenja BDM. Svjestan strašnog ratnog meteža, o. provincijal fra Leo Petrović trebao je donijeti odluku treba li objaviti rok za održavanje prijemnog ispita za upis u novu školsku godinu ili ne. Stoga je 30. VII. 1944. održana sjednica profesorskog zbora kojoj je nazočio i o. provincijal. Zajednički je odlučeno da se ne poklekne i da se otpočne s nastavom."⁷²

Na toj je sjednici bio i fra Fabijan Paponja. Dnevni red je imao sljedeće točke: novicijat, početak škole, primanje u sjemenište, ispražnjenje prostorija za školu od strane njemačke vojske, pokrov gimnazijska zgrade, školarina za šk. god. 1944./45. i prehrana sjemeništara. Fra Borislav Pandžić predlaže da se šestoškolci ne pripuštaju novicijatu, što su svi usvojili.

70 Dopis se čuva u Arhivu Provincije: Ostavština fra Dominika Mandića, kut. 1, god. 1942., f. 24.

71 Detaljan fra Stjepanov životopis vidi ovdje, str. 577-604.

72 A. MARIĆ, *Franjevačka klasična gimnazija na Širokom Brijegu*, sv. 3, str. 407.

Ad 2/ Glede početka škole najprije se radi o prostorijama i namještaju, a to je sve u rukama vojske. O. dr. F. Paponja kaže, da u konviktu nema nego tridesetak vojnika, pa bi se prema tomu moglo tražiti, da se prostorije ustupe za školu. Vojska je povratila posteljine iz konvikta, a krevete je zadržala kao i krevete iz sjemeništa. I drugi je namještaj kod vojske osim nešto stolica iz konvikta. Zaključeno je: od strane Provincijalata, ravnatelja gimnazije i upravitelja konvikta nastojat će se odmah, da se dobiju prostorije. Nastojat će se također, da se dođe i do namještaja, u prvom redu do kreveta. Sjemeništarcima će se javiti, ako se dobiju prostorije, da posteljину ponesu od kuće, pa makar spavali i na podu, a konviktorci neka se sami pobrinu za svoj ležaj, ako im ne mognemo riješiti pitanje u tom pogledu s vojskom.⁷³

Ovo je bio očajnički pokušaj da se ide uhodanim ritmom. Nekih pola godine poslije spomenutog sastanka su ubijeni i fra Fabijan, i provincijal, i direktor gimnazije i gvardijan Širokoga Brijega. Arhiv Provincije nije uspio sačuvati ni imena primljenih u gimnaziju.⁷⁴

Ostale aktivnosti na Širokom Brijegu

Uz fra Fabijana su vezane i još mnoge druge aktivnosti na Širokom Brijegu, no posebno je zanimljiv provincijalov dopis od 1. ožujka 1936. u kojem opunomoćuje “oca gvardijana samostana Široki Brijeg, O. dr. Fabijana Paponju, da [ga] zastupa kod podizanja električne centrale i rasvjetljavanja samostana i okolice Široki Brijeg”.⁷⁵ I drugi dopis 12. listopada te iste 1936. godine, u kojem stoji: “Moja je želja i mnoge braće, da bude ukopan u posebni grob p. o. fra Bariša Drmić. (...). Stoga Vam se nalaže, da iskopate i betonirate jednu zasebnu grobnicu, kada i onako imamo malo zajedničkih naših grobnica.”⁷⁶

Među zadnjim fra Fabijanovim aktivnostima u Provinciji i na Širokom Brijegu bila je briga za prehranu odgojnih ustanova bogoslovije, novicijata, sjemeništa, konvikta. Provincijal se oslanjao upravo na fra Fabijana, upravitelja srednjoškolskog konvikta na Širokom Brijegu, i na njegove sposobnosti na tom području, te je stoga za njega 21. kolovoza 1943. tražio službenu propusnicu od Župske redarstvene oblasti u Mostaru da se može kretati po cijeloj Nezavisnoj Državi Hrvatskoj.⁷⁷ Nešto

73 *Isto*, str. 408.

74 Znamo da je jedan od njih bio fra Rade Dragičević, prema njegovu iskazu.

75 Arhiv Provincije: SP, sv. 114, f. 234.

76 Arhiv Provincije: SP, sv. 117, f. 82. Fra Bariša Drmić je umro 10. svibnja 1937. na glasu svetosti. Čekao ga je zasebni grob koji je dao napraviti gvardijan fra Fabijan Paponja i koji je malo iznad zajedničke grobnice. Tu mu je počivalište i danas. Njegov životopis vidi u: Robert JOLIĆ, *Leksikon hercegovačkih franjevacā*, II. izd., Mostar, 2023., 136.

77 Arhiv Provincije: SP, sv. 140, f. 352.

kasnije, 28. rujna 1943., provincijal daje sve ovlasti fra Fabijanu i piše: "...radi kako znaš i umiješ."⁷⁸ Vremena su bila itekako ozbiljna i neizvjesna, te je fra Fabijan iz Zagreba donio za bosanskog i hercegovačkog provincijala ovlasti generala Reda "za upravu provincijom u vrijeme rata".⁷⁹

Ekonom Provincije u najteže ratno vrijeme

Fra Fabijan je bio dobar ekonom. Znao je vrijednost ljudi i znao izići njihovim potrebama uspješno u susret. Zato ga uprava Provincije "na sjednici provincijskog Definitorija od 26. kolovoza 1943." izabire jednoglasno za ekonoma Provincije. Dekret mu je izdan 1. studenog 1943.⁸⁰ Fra Fabijanu je prepušteno da sam sebi odredi pomoćnika. Provincijal fra Leo Petrović, koji se o svemu brine, 12. studenog 1943. piše fra Fabijanu da ne daje đacima tako visoke takse za smještaj. Neka popusti, neka djeca dođu. Veli mu da je fra Radi Vukšiću, ravnatelju gimnazije, zapovjedio da pozove djecu u školu: "Mi moramo otvoriti godinu. Ne ćemo pustiti đake da izgube godinu."⁸¹

Provincijal mora premjestiti bogosloviju iz Mostara. S bogoslovima moraju i profesori. To je i u normalnim vremenima teško, a kamoli u ovakvim teškim. Provincijal naglašava koliko su ga fratri po župama zadivili svojom spremnošću da prime bogoslove i podnesu žrtve. obraća se fra Fabijanu 8. ožujka 1944. s molbom: "U vas ima nekoliko krava, zasada suvišnih i na teret konviktu. Mogli biste nam ustupiti na prehranu i službu dvie. Jednu u Čerin, drugu u Veljake. Bolje je ovako nego ih kupovati i onda eventualno preprodavati." Provincijal traži i mlijeka u prahu, traži masti, traži posuđe.⁸²

Dana 9. ožujka 1944. fra Fabijan odgovara provincijalu da nije trebao ništa moliti, jer sve što konvikt ima sve je to provincijsko, pa i sami konvikt. "Mi stavljamo na raspolaganje Jerki [Mihaljeviću]:

1. 2 krave s telacima
2. 50 kg masti
3. 100 kg pekmeza od šljiva
4. 20 kg marmelade
5. 4 zdjele
6. 1 lonac od 30 litara

78 Arhiv Provincije: SP, sv. 140, f. 119.

79 Arhiv Provincije: SP, sv. 141, f. 205.

80 Arhiv Provincije: SP, sv. 141, f.

81 Arhiv Provincije: SP, sv. 141, f. 251.

82 Arhiv Provincije: SP, sv. 142, f. 218.

7. 1 lonac od 3 litra
8. 2 žlice
9. 150 kg. mliječnog praška.”

Fra Fabijan opisuje u kojem su stanju krave, i da daju dobro mlijeka, samo ih treba njegovati. On pak od provincijala za konvikt traži šećer i ulje.⁸³

Dana 8. listopada 1944. provincijal piše fra Fabijanu Paponji, upravitelju konvikta, da bi trebao na Čerin poslati dvije svinje. I da bi to trebao čim prije učiniti.⁸⁴ Provincijal šalje isti zahtjev i 12. listopada. Fra Fabija na memorandumu *Srednjoš-kolski konvikt vanjskih đaka Široki Brijeg* odgovara istog dana da je zapovijed obavio: “Prema Vašem dopisu šaljem danas autom Čulinim u kojem je i fra D[ominik] Ćorić:

1. dvije krmače
2. dvije kante benzina oko 40 litara.”

Fra Fabijan napominje da je fra Dominiku prepustio lijevanje benzina jer su svud po konviktu i dvorištu Nijemci, “Funkenstelle“⁸⁵ i vozači hitnih kola. Također se ispričava da su krmače mršave, jer su “postile i patile”. Naglašava da su vojnici napustili gimnaziju i samostan, te da su te obje zgrade prazne.⁸⁶

Ovi dopisi pripadaju među zadnje tragove koji su iza fra Fabijana ostali u Arhivu Provincije. Fra Fabijan je iskren i realan čovjek. U ovim se njegovim zadnjim dopisima vidi da je opušteniji. Iako je rat, i sam se sa svojim radnim mjestom (konviktom) nalazi ne na prvoj crti bojišnice, već unutar nje, on ima snage obavljati ove ekonomske stvari. Nije ga, nažalost, rekao bih, razvlačila profesorska služba, seljačka kasa, konvikt, jer sve je zamrlo. Sve nabrojeno iščekuje sljedeći dan s velikim strahom i neizvjesnošću.

Zadnji dani života

Fra Fabijan dr. Paponja, nadstojnik konvikta, profesor narodne i opće povijesti i zemljopisa na Franjevačkoj klasičnoj gimnaziji na Širokom Brijegu, upravnik Hrvatske seljačke kase, ekonom Provincije, pod kišom se granata s gvardijanom fra Andrijom Jelčićem, ravnateljem gimnazije fra Radoslavom Vukšićem, fratrom u miru fra Bonifacijem Majićem, profesorom fra Leonardom Rupčićem, vikarom samostana fra Mariofilom Sivrićem, braćom laicima fra Fabijanom Kordićem i fra

83 Arhiv Provincije: SP, sv. 148, f. 171.

84 Arhiv Provincije: SP, sv. 144, f. 466.

85 Radio veza.

86 Arhiv Provincije: SP, sv. 148, f. 103.

Melhiorem Prličem, te bogoslovom fra Miljenkom Ivankovićem niz Široki Brijeg spuštao prema hidrocentrali i fratarskoj mlinici da bi se sklonio od opasnosti on i svi koji su s njime. Po prestanku opasnosti i partizanskom osvajanju Širokog Brijega izišli su prema samostanu i gimnaziji. Tu je uhićen 8. veljače i s ostalom braćom odveden prema Splitu. Do danas mu se za grob ne zna.⁸⁷

Sjećanja na profesora i odgojitelja dr. fra Fabijana Paponju

Njegovi đaci, eksterni i interni, sva sjećanja o fra Fabijanu svode na njegov izgled, to da je bio ogroman i jak, te na njegov stav prema đaku i školi. Bio je odgovoran, strog, ali i znao kod đaka razviti osjećaj za povijesne događaje i zemljopis. Da je bio svet svećenik. Da je volio svoje ministrante. O njemu oni svjedoče:

Fra Lucijan Kordić: Bio je Lipnjak, Paponja kao i druge Paponje. Izgledao je kao junačina. Za oči nije bio prijatan. Izgledao je malo osoran, ali nije takav bio. Bio je pun ljudskih osjećaja i lijepog vladanja. U školi su ga jedni cijenili, a drugi nisu. Ali u svakom slučaju, bio je dobar profesor. (...). On je bio svećenik od naraštaja fra Arkandela Nuića, koji je bio posebni naraštaj. Oni su gimnaziju gajili i čuvali kao svoje oči.

Franjo Boras: Veoma se rado sjećam svoga dragoga profesora Paponje. Sjećam ga se po grubom tjelesnom izgledu. Ali ispod te "oblande" krila se jedna plemenita duša. Kao profesor bio je izvanredan, pristupačan i pravedan. Upravo ta njegova plemenita duša, uz ostalo, iskazivana je preko ministranata.⁸⁸

Mnogi koji o njemu govore naglašavaju baš njegovu darežljivost i pozornost prema svom ministrantu. Uvijek im je poslije svete mise ostavljao neki dar i bio im zahvalan.

Dr. Matko Jukić: Izgledao mi je jako dobar ili je on mene baš volio. Predavao mi je zemljopis i bio mi je simpatičan.

Fra Umberto Lončar: Bio mi je profesor i držao se uvijek kao da je određen za starješinu. Bio je sposoban i kao predavač povijesti izvrstan. Kad bi on tumačio pojedina povijesna poglavlja, na kraju bi rekao da povežemo s onim od prije. Predavanja je držao jezgrovito. Bio je pobožan kao i drugi fratri.

Fra Ferdo Vlašić: Mislim da spada u broj onih profesora, koji su bili na visini svoga poziva. I đaci iz konvikta, ponijeli su jako lijepe uspomene o njemu. Znao je biti blizak čovjeku i lijepo ga savjetovati.

87 Ante MARIĆ, *Tragom ubijenih hercegovačkih fratara*, str. 36-37; R. JOLIĆ, *Leksikon hercegovačkih franjevacu*, II. izd., str. 324.

88 *Svjedočanstva o ubijenoj gimnaziji*, priredili fra Jozo Zovko i Ivica Šarac, Mostar, 2024., str. 104.

Grgo Kolobarić - Grga: Služio sam mu misu dvije godine. Hrana je bila tanka, a svećenici su ponekad dobivali kolač, jabuku itd., a svako jutro, on bi svom ministrantu na oltaru ponešto ostavio. To se naravno pripovijedalo. A s druge strane, svi ga znamo kao natmurena, stroga, gotovo da se čovjek poplaši, a zapravo bio je jedna fina svilena duša. O njegovim profesorskim sposobnostima ja ne bih želio govoriti, jer su daleko, daleko i danas iznad mene. To su bili sve veliki ljudi. To su za mene sveci.

Josip - Jozo Tomašević: Dr. fra Fabijan Paponja meni je bio najuzorniji. Ne znam tko ga od nas ne bi doživljavao kao oca!? Raščlanjeno gledano, trojako ga se može promatrati: kao čovjeka, kao upravitelja konvikta i kao profesora. Kao čovjeka, možemo samo znati da se radi o pravednom, rigoroznom, serioznom, nervoznom, ponekad i živčanom, a što bi iskazao mašući svojom šibom kao dirigentskim štapićem i pritom razgovarajući sam sa sobom ne glasno, nego mimikom. (...). Nije lako bilo voditi brigu o prehrani, životu i odgoju cca 150 pitomaca konvikta, koji nisu bili internatske orijentacije, a neki su bili mamini ili tatini sinovi, uglavnom nehercegovačke provincije. Sve je to uz redovno održavanje - morate znati, uz pekaru, mini ekonomiju dakle svinjogojstvo, govedarstvo - i nadasve nabavnu politiku imao je on na brizi. Još uz to bio je uzoran i pravedan i pošten, a ne zaboravimo i pedagog. Jedan čovjek takvoga formata i sposobnosti, ne treba se čuditi što je hodao i sam sa sobom razgovarao. U svemu je taj čovjek bio potpun kao gospodar, nabavljač. Počesto bi putovao u Mostar, a ne bi ni znali. Kad se vrati, bit će trešnje i drugo. Odijevao bi se za tu priliku bolje od ostalih fratara u dvodijeljni kaput, a ne u fratarsku pelerinu, te bi imponirao izgledom poslovnog čovjeka. Stasom, figurom, držanjem bio je dorastao i za zamjerno poslovnije i nastupe. Pretpostaviti je da je bio biznismen, kojega je osim poslovnosti resila još i mantija. Sjećam se njegove skrbnosti u vrijeme rata 1944. god., koja bi prelazila okvire konvikta, a informacije bi crpio pišući i nama u Slavoniju.

Ivan (Žan) Bubalo: Zadnja riječ koju mi je uputio fra Fabijan Paponja je: "Gotovo je!" Dopustite da ove riječi povežem sa zadnjom riječi našeg Spasitelja na križu kako nam je zapisao sveti Ivan apostol i Evanđelist: "Svršeno je!" U međuvremenu su otpustili civile iz te prostorije, iza toga su izveli nas đake i poredali na hodniku ispred zbornice i gvardijanove sobe. Franjevci su ostali u zbornici sami.⁸⁹

Fra Fabijana se prisjetio i dr. fra Častimir Majić, koji je u miru franjevačkog samostana u Chicagu u dubokoj starosti pisao zanimljive crtice o 66-orici pobijenih hercegovačkih franjevaca:

Fra Fabijan je disao duhom osamljenosti i stoga je izgledao smrknut i ispunjen izvjesnom sjetom. Razbistrio bi se tijekom izlaganja povijesnih činjenica koje je iznosio glumačkim umijećem, te tako razvedrao đake. Držao ih

89 Isto, str. 105, 106, 352-353, 362.

je napetima bez zastoja sve do svršetka profesorske karijere kada je širokobriješko obzorje potamnilo i đачki glasovi posve zamukli. Magličarska nostalgija budi u meni sjećanja na tog profesora uznosita lika okupana krvlju mučeništva na tom uspavanom kamenjaru. (...).

Živahan dječak i čuvar stada na škrtim pašnjacima Lipna razvio se, nakon školovanja, u znatna intelektualca i odlična profesora koji je nenadano iščezao u ludnici divljanja Drugoga svjetskog rata. Komunistički zločinci ubiše ga u četrdeset osmoj godini života i plodna djelovanja.⁹⁰

Veoma je lijepo o njemu pisao i don Anto Baković u svojoj monumentalnoj knjizi o pobijenim svećenicima u Drugom svjetskom ratu i poraću:

Njegovi fratri za njega kažu da je, iako kršan i krupnoga stasa, bio nježan, posebno prema svojim đacima prema kojima je nastupao strogošću, ali i dobrotom srca i odgojitelja. To su stari hercegovački fratri, koji nisu bili samo puni znanja, doktorskih i profesorskih titula, nego puni dobrote i odgoja. Tako je i on, i pored toga što je bio izuzetno sposoban kao profesor, bio izuzetno dobar i kao odgojitelj.

Ne zna se je li bio više učen ili pobožan. To su ti naši stari fratri koji su znali skladno spojiti svoju veliku učenost, kojoj nisu bili ravni profesori ni jedne druge gimnazije u cijeloj tadašnjoj državi. Sve su to bili izuzetno sveti ljudi, ljudi molitve i krunice, ali i izvrsni pedagozi. Đaci s njima nisu imali problema, niti su oni sa đacima imali problema. Oni su primjerom svoga života i svojim znanjem odgajali svoje đake.⁹¹

Fra Fabijan Paponja ostaje imenom zapisan u Božji dlan i u naše sjećanje. U svojoj je Provinciji bio njenim istaknutim i čestitim članom.

Pokušaj identifikacije

Predmnijevali smo da je fra Fabijan Paponja ubijen u Zagvozdu. Nakon što je počela ekshumacija na Đoginoj ledini fra Ante Marić je s prof. dr. sc. Marijom Definis i s. Milom Sesar pošao po uzorke krvi obitelji ubijenih fratara. Tako i u Lipno 26. lipnja 2005. "Fra Fabijanov otac Jozo imao je sinove Jakova (fra Fabijana, 1897.), Andriju (1888.), Stipu (1894.) i kćer Katu. Sinovi nisu ostavili potomstva, govori Mirko Paponja, unuk fra Fabijanova strica Martina. Ostaje jedina mogućnost uzeti uzorak od potomaka njegove sestre Kate. Njezin je sin Fabijan (1932.) u Australiji, pa smo uzorak uzeli od njezina unuka Mirka Barbarića (8. 6. 1941.) koji živi u Dragičini. Do njegove kuće put kazuje Mirko Paponja. U povratu preko Li-

90 Častimir MAJIĆ, *U nebo zagledani*, str. 169, 170.

91 Anto BAKOVIĆ, *Hrvatski martirologij XX. stoljeća*, 1, str. 498.

na fra Ante i s. Mila vraćaju Mirka i odlaze put Vitine. Mirko je inače otac Ivana Paponje, ministra policije ZHŽ. Svi su ovi ljudi, naročito ministar i njegov otac sa svojim župnikom [don Tomislavom Majićem] mnogo pomogli.⁹²

Osim toga, prof. dr. sc. Marija Definis je s ekipom i fra Antom Marićem dana 21. srpnja 2006. u groblju u Lipnu iz obiteljske grobnice Paponja uzela uzorak kosti pokojnog Andrije Paponje, brata pokojnog fra Fabijana.⁹³

Spomenuti uzorci sa svojim DNK nisu pronašli tijelo fra Fabijana Paponje u stratištima u Zagvozdu, Vrgorcu i Ljubuškom. Tako je tajna o mjestu njegova ubojstva i njegova tijela ostala neotkrivena.

Prema nekim novijim vijestima, osmorica fratara koje su partizani odvezli kamionom sa Širokog Brijega “bili su najprije razdvojeni u selu Kozica i s ostalim zarobljenicima odvođeni u tri smjera: jedni prema Makarskoj preko Biokova, druga skupina prema Zagvozdu, a treća prema Sinju. Skupina odvedena prema Sinju bila je prvotno zatvorena u jednoj štali, a potom odvedena i likvidirana u drniškom kraju, u jednoj jami pokraj sela Mratova (zaseok Radas).”⁹⁴ O novijim spoznajama izvijestila je Vicepostulatura u ožujku 2019. godine:

Treća skupina otišla je prema Sinju, gdje su svoje uhićenike zatvorili u štalu jednoga tamošnjeg orjunaša, čiji je sin u to vrijeme obnašao visoke vojne dužnosti u jugokomunističkoj vojsci. Međutim, kako je otac rekao sinu da zarobljene fratre vodi iz njegove kuće, on ih je poveo prema jami Golubinki, u čemu mu je navodno pomagala jedna visokopozicionirana jugokomunistkinja iz toga kraja. Zadatak da ih se likvidira dobila su tri odbornika iz tih krajeva.

Iako su jugokomunisti skrivali svoje zločine, istina se nikada ne može sakriti. Prema dosad dostupnim svjedočenjima, dok su hercegovačke franjevence, zajedno s drugim uhićenima dovedenima sa Širokog Brijega, vodili na ubijanje, oni su iza sebe odbacivali dijelove habita, krunica, ali i papiriće sa svojim imenima. Sve su to gledale iz prikrajka pastirice koje su, čim se ukazala prilika, pokupile odbačene predmete. Na žalost, koliko je Vicepostulatura do sada uspjela utvrditi, malo što se od toga sačuvalo izuzev papirića s imenima. Na jednome je pisalo fra Radoslav Vukšić, na drugome fra Fabijan Paponja, a na trećem ...ić (ostalo je izgrizao zub vremena).

Ostaje otkopati spomenutu jamu i utvrditi daljnje pojedinosti. Nadamo se i vjerujemo da će hrvatska država imati snage za to.⁹⁵

92 Ante MARIĆ, *Tragom ubijenih hercegovačkih fratara*, Mostar, 2007., str. 170-171.

93 *Isto*, str. 325.

94 Ivica ŠARAC, “Prikaz zbivanja na Širokom Brijegu od 6. do 8. veljače 1945.”, u: *Swjedočanstva o ubijenoj gimnaziji*, str. 34.

95 Lucija KOŽUL, “U jami Golubinki kraj Mratova pronađena još trojica hercegovačkih franjevaca”, *Stopama pobijenih*, br. 2/2019., str. 24.

Do sada još ništa nije sigurno utvrđeno, ali bi mogla biti istina da su trojica od osmoricе fratara odvezenih sa Širokog Brijega 8. veljače 1945. živote skončali u navedenoj jami pokraj sela Mratova u drniškom kraju, a među njima i dr. fra Fabijan Paponja. Upravo je nevjerojatno da se u neposrednoj blizini jame nalazi partizanski spomenik!

Razlozi ubojstva

Jasno je da komunističkim zločincima nije trebao nikakav stvarni razlog da bi ubili nekog svećenika ili franjevca. Pa ipak se valja zapitati, što njihova propaganda kaže o fra Fabijanu Paponji, njegovim “grijesima” i njegovoj smrti.

Zanimljivo, ali Viktor Novak uopće ga ne spominje u svojoj zlobnoj knjizi *Magnum crimen*, koja je imala za zadaću opravdati grozna partizansko-komunistička ubojstva stotina svećenika u hrvatskome narodu. Ali ga zato spominje elaborat UDB-e načinjen u “Opunomoćstvu” za srez Lištički 1953. godine. U elaboratu se detaljno opisuju političke prilike na prostoru Širokog Brijega (Lištice) u predratnim godinama, te se za najveći broj fratara navodi da su bili jugoslavenski orijentirani, da bi se - odjednom, gotovo preko noći - preobrazili u hrvatske nacionaliste i postali gorljivi zagovornici ustaških načela. Teško da je to moglo biti baš tako jednostavno, kako se opisuje u elaboratu. Istina je da je većina njih bila za slobodnu hrvatsku državu, kao i da su svi bili protiv komunističke ideologije koja je bila izrazito protuvjerski i protucrkveno usmjerena, pa dosljedno tome i protiv partizanskog pokreta. No, nitko od širokobrijeških profesora nije u vrijeme rata ni na koji način aktivno sudjelovao niti u političkom životu, niti pogotovo u ratnim djelovanjima - osim, dakako, dr. fra Radoslava Glavaša, koji je bio viši činovnik u Vladi NDH. Autor elaborata ponavlja laži vezane za ubojstvo širokobrijeških fratara, pogotovo onu da su oni nosili oružje i aktivno se borili protiv partizanskih snaga. Naprotiv, iz stotina sačuvanih svjedočanstava jasno je da su svi oni sa svojim đacima, kao i brojnim civilima, bili skriveni u samostanu, protuzrakoplovnom skloništu ili pak u fratarskoj hidrocentrali na rijeci Lištici i da nikada nisu aktivno sudjelovali u borbama. Svi su ubijeni nakon što su borbe prestale i partizani zauzeli Široki Brijeg.

Zanimljivo je pak da autor elaborata, koji općenito piše da su fratri poginuli s oružjem u ruci, upravo jedino za fra Fabijana Paponju izrijekom navodi da bi se oružjem borio protiv partizana:

10. Dr. Papen (*sic*) fra Fabijan, profesor povijesti i geografije. Prilikom napada na Š. Brijeg imenovani je s oružjem u ruci aktivno učestvovao u borbi protiv NOV-e. Kao takav ubijen je od strane JA, prilikom oslobođenja Š. Brijega.⁹⁶

96 Arhiv Vicepostulature: Istorijat klera sreza Lištica, 1953., str. 9. Šef Opunomoćstva Milan Mihaljević.

Za sve ostale piše da su ubijeni “prilikom oslobođenja Širokog Brijega” ili, štoviše, “poslije oslobođenja Š. Brijega”, što znači da su bili živi kad su borbe završile.

Još je zanimljivije da je 1993. godine na okupljanju bivših širokobrijeških đaka Dragutin Kutle, iako dosta nejasno, izjavio da se fra Fabijan “branio” od partizana. “Neki su otišli u zatvor, sve smo saznali, kako je ovdje, što se događa, kako su pobijali svećenike, kako su ih izveli, kako se pokojni Fabijan branio.” Partizani su, nastavlja, “tukli crkvu, gimnaziju i sve što su stigli. Svećenici su ubačeni unutra, a pokojni fra Fabijan se branio, znam, jer ja sam tu bio sluga, a ne svećenik. Bio je u habitu, naravno nisu ga poštjedjeli.”⁹⁷ Ovo “braniti” moglo bi značiti i da se branio s puškom u ruci, ali iz konteksta je puno vjerojatnije da je D. Kutle govorio o tome kako se fra Fabijan riječima “branio” pred partizanima, to jest tumačio da ni on ni ostali fratri nisu ništa krivi i da ih partizani ne trebaju pobiti. Kutle više nije živ da bi nam pojasnio što je točno mislio pod pojmom “braniti”... No, iz brojnih drugih iskaza jasno je da je fra Fabijan, skupa s ravnateljem gimnazije dr. fra Radom Vukšićem i profesorom u miru dr. fra Bonifacijem Majićem, u vrijeme borbi bio u fratarskoj hidrocentrali, pa se odatle dakako nije mogao “boriti” puškom. S njima su čitavo vrijeme bili brojni đaci i civili iz okolice.⁹⁸

Tako je gotovo potpuno jasno da je laž ono što je zapisano u elaboratu UDB-e 1953. godine da bi fra Fabijan “s oružjem u ruci aktivno učestvovao u borbi protiv NOV-e”, te tako poginuo. On je ubijen potpuno nevin, samo zato što je na sebi nosio habit i bio svećenik Katoličke Crkve. Ubijen je u 48. godini života, 30. godini redovništva i 23. godini svećeništva.

Fra Ante Marić

97 *Svjedočanstva o ubijenoj gimnaziji*, str. 292.

98 *Svjedočanstva o ubijenoj gimnaziji*, str. 214.

KRVLJU OPEČAĆENI ZA NEBO

Životopisi šezdeset šestorice hercegovačkih franjevaca
ubijenih u Drugom svjetskom ratu i poraću

Priredio:
dr. fra Robert Jolić

Mostar, 2025.